

**IS’HOQXON TO‘RA IBRAT “TARIXI FARG‘ONA” ASARINING
HOZIRGI ADABIY TILDAGI TABDILI, ASARDA KELITIRILGAN
SHE’RIY PARCHALARINING KELITIRILISH SABABLARI**

Saidakbarova Muqaddas Muhammadrahimovna,

Qo‘qon DU, dotsent

mukaddassaidakbarova@gmail.com

+998908564280

Robiyaxon Sobitova Salohiddin qizi,

Qo‘qon Davlat Universiteti, iqtidorli talaba

robixaxonsobitova04@gmail.com

+998917392805

Annotatsiya: Maqolada Is’hoqxon To‘ra Ibratning “Tarixi Farg‘ona” asari, asarning yaratilish sabablari, asarning hozirgi o‘zbek adabiy tiliga tabdil qilinish masalari yuzasidan ayrim mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, asarda keltirilgan she’riy parchalarning qaysi janrga mansubligi, nasriy bayoni, asarda kelish o‘rni va g‘oyaviy mazmuni, forscha marsiya-ta’rixlarning tarjimasiga ham ahamiyat berib o‘tilgan. Marsiya, ta’rix kabi janrlarga alohida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Is’hoqxon To‘ra Ibrat, “Tarixi Farg‘ona”, tabdil, tarjima, she’riy parcha, lirika, nasihat, marsiya, ta’rix.

XX asr o‘zbek ziyolilari orasida o‘zining milliy-ozodlik yo‘lidagi harakatlari bilan alohida o‘ringa ega bo‘lgan ma’rifatparvar adib Is’hoqxon To‘ra Ibrat shoir, yozuvchi, tilshunos, tarixshunos olim, jadid maktabdori, ilk o‘zbek matbuotchilaridan biri sifatida o‘zbek adabiy merosiga munosib hissasini qo‘shgan. **“Tarixi Farg‘ona”** 1916-yil - O‘rta Osiyo tarixiga bag‘ishlangan muallifning eng yirik va keng qamrovli asardir.

Ibratning uyida maxfiy g‘aladon bo‘lib, 1937 yil 14 mart tunidagi tintuvda uning siri ochilmagan va Is’hoqxon to‘ra qalamiga mansub bir qator bitiklar, jumladan, “Tarixi Farg‘ona” asarining qo‘lyozmasi ham NKVD e’tiboridan chetda qolgan. Ibrat qizi Zarifaxonga tayinlagan ekanki:

– O‘sha qog‘ozlarni atlas ko‘ylagingday asragin...

Zarifaxon arabiy yozuvdagi “Farg‘ona tarixi”ni avval lotin, keyin kirill yozuviga ko‘chirgan.¹¹³

Hozirgi kunda asar yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlari ham amalga oshrilmoqda, jumladan, “Tarixi Farg‘ona” ning hozirgi o‘zbek adabiy tiliga tabdili ham ishlab chiqildi. Bundan maqsad bugungi kun kitobxonlari ehtiyojlari inobatga olingan holda asar hamma uchun qulay tarzda o‘zbek adabiy tiliga o‘girish, eskirgan, tarixiy so‘zlar, fors-tojikcha, arabcha ifodalarni ommabob ravon tilda ifodalab berishdan iborat.

Tarixi Farg‘ona” asari avvalida “Ammo ba’d, bu bandai Xudo va ummati Mustafo alkan ul-lisoni, notavon, a’no Qozi Is’hoqxon sokini qal’ai Xon, a’no To‘raqo‘rg‘on min muzofoti Farg‘ona va az iqlimi Turkiston, bu tariqa ayon va bu tarzda bayon qilur...” jumlasini o‘qiymizki, demak, Ibrat bu asarni qozilik davrida (u 27 yil To‘raqo‘rg‘on qozisi bo‘lgan) yozgan. Bu tarixiy asarda asosan o‘zbek davlatchiligi rivojining oqsagan bosqichi, ya’ni xonliklarning tanazzulga yuz tutishi, rus bosqinchiligi kulfatlari keng tasvirlanadi.

Muallifning asarni yozishda o‘z ona yurti tarixini to‘g‘riligicha yoritib berish, insonlarga hech bo‘lmaganda tug‘ilgan yerining tarixini bilish keraklini ta’kidlash, Farg‘ona iqlimi, Namangan, Andijon, Marg‘ilon, Qo‘qon shaharlarining vujudga kelish jarayonlarini, Qo‘qon xonlari sulolasi, Norbo‘taxon, Olimxon, Umarxon, Muhammadalixondan tortib Xudoyorxon, Fo‘lodxon ibn Murodxongacha bo‘lgan xonlar faoliyati, ularning tutgan siyosati, xalqqa munosabati kabi masalalarini, shuningdek, ushbu davr voqeligini o‘quvchiga batafsil bayon etis’h kabi g‘oyalarni ilgari suradi va “Tarixi Farg‘ona” asarining yozilish sabablarini quyidagicha izohlaydi:

Barcha olamlarni to‘liq ko‘rib chiqish va kezib chiqish bir bandaga nasib bo‘ladigan va mumkin bo‘lgan ish emas. Shu bois Qur’onda aytilganidek: «Nam va quruq (ya’ni, har qanday narsa) ochiq-ravshan kitobda bitilgandir».

¹¹³ <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/ishoqxon-ibrat-tarixi-fargona.html>

Xulosa qilib aytganda, inson hech bo‘lmasa bashariyat tarixidan bir oz bo‘lsa ham bilishi lozim. Eng kamida, odam o‘z yurtining tarixini bilishi kerak. Agar bilmasa, tafsir va hadislar hamda tarix kitoblarida bu haqda ochiq-ravshan ma’lumotlar bor: ko‘rish va bilish ilmga asoslangan.

Shu sababli, men Farg‘ona ahli sifatida o‘z yurtim va iqlimimning tarixini yozishga qaror qildim. Kim bir mo‘minning qadr-qimmatini tiklasa, go‘yo uni hayotga qaytargan bo‘ladi, degan hadisga amal qilib, tarixiy voqealarni jamlab, xalq uchun yodgorlik sifatida qoldirdim. Shuningdek, bu kitob siyosiy jihatdan ham muhim bo‘lib, tushunarli tilda yozilgan va kerakli ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shu sababdan umrimning bir qismini tarixlarni o‘rganishga bag‘ishladim va mana shu bosqichga yetdim.¹¹⁴ (Ushbu parcha asarning tabdil qilingan varinatidan iqitbos qilib olindi)

Shuningdek, “Tarixi Farg‘ona” asarida lirik janrlar ham uchraydi. Ular tarkibidan qasida, marsiya, ta’rix(yodnoma), nasihat va ayrim to‘rtliklar o‘rin olgan. Asarda asosiy uchta she’riy janrlar namunasi ko‘zga tashlanadi:

1. Xotifning Umarxonning vafoti va Muhammadalixonning taxtga o‘tirish tarixi haqidagi marsiya-ta’rix;

2. Buxoro amiri Nasrulloxonning Qo‘qonni egallashi va Muhammadalixon va uning yaqin qarindoshlarining barchasini qatl etishi sababli Fitrat tomonidan forsiyda yozilgan ta’rix;

3. Shavqiyning Mallaxonning ukasi Xudoyorga qilgan nasihatini she’riy shaklda yozgan nasihati keltiriladi.

Marsiya (marsiya) — marsiya(ot)

Biror shaxsning vafoti munosabati bilan uning xotirasiga bag‘ishlab yozilgan motam she’ri; Sharq she’riyatidagi adabiy janrlardan biri.

Biz o‘lim va g‘amginlikning marsiyasini emas, hayot qo‘shig‘ini kuylashimiz kerak! Uyg‘un, Hayot qo‘shig‘i.¹¹⁵

¹¹⁴ Is’hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma’naviyat, 2005. 4-b.

¹¹⁵ <https://izoh.uz/word/marsiya>

- 1) Yaqin va O‘rta Sharq poeziyasida adabiy janrlardan biri;
- 2) Biror mashhur kishi yoki keksa oila a‘zosi vafoti munosabati bilan g‘am-alam va hasratni ifodalaydigan xalq og‘zaki poetik va musiqa ijodiyotining aza-motam janri.

M: qo‘shiq yoki ashula turi sifatida dafn marosimida hayotdan ko‘z yumgan kishining yaxshi hislatlari, ish faoliyatlari, qarindoshlik aloqalari esga olinib erkaklar tomonidan jo‘rsiz rechitativ yoki kuychan, og‘ir, mungli ohanglarda aytiladi. Marsiyada xalq so‘zlari, g‘azal, ruboiy, muhammas va boshqa asosida shaxs boshiga tushgan kulfat, yaqin kishidan judo bo‘lish qismati aks etadi.¹¹⁶

Ta’rix (arab. — yuz bergan) — mumtoz adabiyotda mashhur kishilarning tug‘ilishi va vafoti, turli binoinshootlarning qurilishi, kitoblar ta’lifi va boshqa muhim voqea-hodisalar vaqtini anglatuvchi san’at. Ta’rix ko‘pincha u yoki bu mashhur shaxsning vafoti munosabati bilan yozilgan. Ta’rixda qo‘llangan so‘z va iboralar, ularni tashkil etgan arab harflarining abjad raqami bilan qo‘shib hisoblanganda, ma’lum bir sana kelib chiqadi. Ta’rix faqat mustaqil yozilmay, ba’zi bir asarlarning ichida ham keladi.¹¹⁷

Quyida asarga kiritilgan Umarxon saroyida ijod qilgan shoirlardan biri Xotifning Umarxonning vafoti va Muhammadalixonning taxtga o‘tirishi sababidan yozilgan 13 baytdan tarkib topgan marsiya-ta’rixi keltirib o‘tilgan:

*Xusravi anjum sipohi man, ki nuri hukmi,
Bud chun xurshidi davru dar mamolik komron.
Dast dodgar az og‘ushi arusoni chaman,
Kard xoliy to nihad bor dush huroni jinon.
Shohidi ayyom bahri motamash boloyi ham, Jomai niliy
ba do ‘sh afkand bar nuh osmon.
On suxansanji, ki azhon dosht la’lash ihtiroz,
Gashta ast imro ‘z xoki tiyraash muhri dahon.*

¹¹⁶ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Marsiya>

¹¹⁷ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ta%CA%BCrix>

*Halqai chashmash, ki az ko‘hl ul-javohir or dosht, Gasht
az dasti qazo xoki siyahiro ravon.*

*Bar sarash vay afsari zar bud chatri sarvari, In zamonash
xok bar farq ast xeshtash soyabon.*

*Dog‘ shav, ey tab‘i savdo, besha dar bozori fikr,
Ba qalam chand ast ajnosi ma‘oniy az do‘kon.*

*Ba‘d az in xun kard, ey andishai ma‘ni barast, Fursati
mazmun guzashtu xatm shud davri bayon.*

*Nest jo‘z in ma‘niyi rangin, ki oxir gasht xun,
Inki ashki so‘rx mebinzi chashmi mo ravon.*

*Mahfili fazl az bayonash sad shabiston nur dosht, Shud
xamush on sham‘i nuri o‘z-mo shud nurfishon.*

*Shukri o‘chun diyda pushid az nazargohi vujud, Nuri
chashmash chun, nigah bolid dar chashmi jahon.*

*Bahri favti shoh nisfi xon hashmat dastgoh, Dosht Xotif
sayri ta‘rix ba tab‘i nuktadon.*

*Gasht mashhud zamirash in ki bo fanni neku,
«Shah Umar az taxt raft joyi o‘bigrift Xon».*

M a z m u n i:

Sipohi yulduzlar qadar ko‘p podshohimki, uning farmon nuri Xuddi aylanuvchi quyoshdek barcha mamlakatlarda hokim edi.

Chaman kelinlari og‘ushidan adolatoli qo‘lini tortdi, Jannat hurlariga yelkasini tutishga ketdi.

Ayyom shohidi uning motami tufayli, To‘qqiz osmon yelkasiga ko‘k joma yopdi.

Og‘zidan la‘l sochadigan ul suxandonning,

Bugun og‘ziga qora tuproqdan muhr bosilgan.

Uning hatto javohir tenglasholmaydigan ko‘z qorachig‘i,

Qazo dastidan qora tuproq sari ravona bo‘ldi.

Boshidagi zarrin salla sarvarlik soyaboni edi, Bu zamonda boshida tuproq va g‘isht unga soyabon.

Qizigin, ey tab’ savdosi, fikr bozorida javlon qil,

Qalam bilan ma’nolar do‘konidan bir qancha matoni olib chiq.

Bu dilni xun qiluvchi voqeadan keyin ma’no yo‘qoldi,

Mazmun fursati o‘tdi, bayon davri oxiriga yetdi.

Faqat shu oxiri qonga aylangan rangin ma’no (mato),

Ya’ni bizning ko‘zimizdan oqayotgan qonli yoshdan boshqasi yo‘q.

Donishmandlar majlisi tunda uning nutqidan yorug‘ bo‘lardi,

Endi u sham’ so‘ndi, ammo uning nuri (ya’ni farzandi) hamon bizga yog‘du beradi.

Undan minnatdorlik hissi vujud nazargohidagi ko‘zga surma kabidir,

Uning ko‘zining oqu qorasi (farzandi) tufayli jahonning ko‘zi ravshan bo‘ldi.

Shohning vafoti va baland martabali xon uchun Xotif nuktadon tab’i bilan ta’rix izladi.

Bu go‘zal fan (ya’ni ta’rix) tufayli shu ayon bo‘ldi:

«Shoh Umar taxtdan tushdi va uning joyini Xon egalladi».

Umarxon vafotidan keyin o‘n besh yoshida taxtga o‘tirgan Muhammadalixonni xalq ezgulik va adolat sohibi deb ulug‘laydi, u ko‘plab yurishlarda, fathlarda ishtirok etadi va “Goziy” nomini oladi. Xonliklar o‘rtasidagi ma’lum siyosiy vaziyatlarga ko‘ra Buxoro amiri Nasruloxon Qo‘qonga yurish qilib, Madalixonni yengadi va barcha qarindosh-urug‘lari bilan qatl qilib yuboradi.

Shundan so‘ng amir Muhammad Alixonning o‘g‘li Muhammad Amin, rafiqasi va barcha yaqinlarini ham qatl qilishga buyruq berdi. Birinchi bo‘lib Muhammad Alixon o‘ldirildi. Keyin yosh o‘g‘li Muhammad Aminni so‘ydilar. Shunda bolaning onasi chidab turolmay, o‘g‘liga tikilib yig‘lab turdi. U amirga qarab shunday la’nat aytdi:

"Ey zolim! O‘g‘limning nima aybi bor edi? Qizil qonga belandik, sening jazosiz qolishing mumkin emas! Xudoning huzurida sening ustingdan da’vo qilaman! Xonadoning vayron bo‘lsin, o‘zing ham qizil qonga belanib, o‘zingdan ayrilgin!" Shundan keyin barcha qarindoshlari ham qatl qilindi. Bu fojia haqida ko‘plab shoirlar marsiyalar bitgan.¹¹⁸

“Tarixi Farg‘ona” asarida muallif Fitratning 9 baytlik forschada yozilgan ta’rixini keltirib o‘tadi:

*Hast ravshan ba nazdi o‘ qobil,
Ki darin xobgohi vayrona.
Natavon zistan kase jovid,
Xoh nazdik, xoh begona.
Shud Muhammad Ali poknajod, Xoni g‘oziy,
amiri Farg‘ona.
Az faroxiy ba davri o‘ gashti,
Muflison bar rusumi shohona.
Baski dar sar havoyi ishq dosht,
Bigzaronid umr mastona.
Sadafi mulki tojdoriro,
Hamchu o‘ kas nadid durdona.
Marqadash pur zi rahmati Haq bod,
Anzalallohu fiyhi g‘ufrona.
Shab, ki ta’rix favi on shahro,
Xost Fitrat zi tab’i farzona
Az sari hush go‘ft, ki: «Kunun nest,
Farahe dar diyori Farg‘ona».*

M a z m u n i:

Uning nazdida yaqqol ravshandir,

¹¹⁸ Is’hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma’naviyat, 2005. 16-17-b.

*Ki bu vayrona yotoqda (ya ‘ni dunyoda).
Hech kim mangu yasholmaydi,
U xoh qarindosh, xoh begona bo ‘lsin.
Pok nasabli Muhammad Alixon,
G‘oziy xon, Farg‘ona amiri olamdan o‘tdi.
Uning davrida farovonlik tufayli,
Qashshoqlar (turmushi) shohona tus oldi.
Boshida ishq havasi bo ‘lgani uchun Mastona umr kechirdi.
Tojdorlik mulki sadafida
Hech kim u yanglig‘ durdonani ko‘rmagan.
Qabriga Haq rahmati yog‘ilsin, Alloh gunohlarini kechirsin.
Kechqurun bu shoh vafoti tarixini Fitrat o‘z nozik tab‘idan istadi.
Mulohazakorlik bilan dedi: «Endi qolmadi,
Farg‘ona diyorida shodu xurramlik.¹¹⁹*

Shuningdek, asar davomida adib shoirlar va xonlar o‘rtasidagi nazmiy savol-javoblardan ayrim baytlarni ham keltirib o‘tadi:

Bir kuni Umarxonning saroyida shoirlar yig‘ilib, ma‘raka o‘tkazilayotgan edi. Saroyda xizmat qilayotgan to‘rt nafar mahram odob bilan tik turardi. Xon ularning chiroyli qiyofasi va odobini ko‘rib, Mavlono Fazliyga yuzlanib:

— Bu go‘zal yuzli yigitlarga biror she‘r ayting, — dedi.

Mavlono Fazliy bir zum o‘ylab turdi-da, qarshisidagi to‘rt nafar xizmatkorning ismlariga qarab bir bayt o‘qidi. Xizmatkorlarning ismlari Zulfiqorxon, Sayfiddinxon, Sodiqxon va Qulmuhammadxon edi.

Fazliy daf‘atan:

*Zulfiqorxon: Tilim go‘yo barahna Zulfiqori na‘ti Ahmaddur,
Sayfiddinxon: Kesarga rishtai botilni Sayfiddin mushaddaddur,
Sodiqxon: Yetushsa munisi Sodiq hama kozib bo‘lur barham,*

¹¹⁹ Is‘hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma‘naviyat, 2005.20-21-b.

*Qulmuhammadxon: Hama olam umid etkuchi yaxshi
Qulmuhammaddur,*

(Zulfiqorxon: Tilim xuddi yalang‘och Zulfiqor qilichi kabi, chunki u Ahmadning madhidir.

Sayfiddinxon: Botil rishtasini kesuvchi qilich Sayfiddindir.

Sodiqxon: Agar Sodiq do‘sti yetishsa, barcha g‘am-g‘ussa yo‘qolur.

Qulmuhammadxon: Hamma olam umid bog‘laydigan yaxshi kishi
Qulmuhammad bo‘lar.)¹²⁰

O‘rni kelganida o‘z so‘zlarining tasdig‘i sifatida ham she‘riy parchalarga murojaat qiladi. Jumladan, muallif asar yozishdan maqsadini bayon qilgan o‘rinda insonlarni ilmi bo‘lishga chaqirib, shunday deydi:

Ilmsiz odam past, balki hayvonlardan ham yomon bo‘ladi. Zero, butun borliqni yaratgan Alloh taolo olamlarning mohiyatini tushunmaydigan, haqiqatni bilsa ham unga to‘liq e‘tiqod qilmaydigan, ilmdan bebahra va dangasa bo‘lgan odamni “gapiruvchi hayvon” deb ataydi. Ammo shunday bo‘lsa-da, u bu nom bilan faxrlanib yuradi. Istanbul shoirlaridan Ismoil Safo shunday deydi:

*Nalar tahsil edar bir asr ichinda buzurgi odam,
Yozuqdur jahl ila kechmish o‘lan bir umr sad sola.*

(Bir asr davomida buyuk odam nima ta‘lim olar?

Sharmandadir, agar bir umrni nodonlik bilan o‘tkazsa.)

Inson yuz yil umr ko‘rib, ilohiy yaratuvchining mo‘jizalarini va behisob mavjudotlarni kuzatmasdan, g‘aflat uyqusida go‘zal va xunuk narsalarni farqlay olmasdan o‘tib ketsa, bu aql egalari va dono kishilarga ayon va ma‘lumdirki, osmonda va yer yuzida mavjud bo‘lgan barcha xilma-xil yaratilmishlar Yaratganning «fa‘’olun lima yurid») ¹²¹ irodasiga bog‘liqdir. Shuningdek, dunyoning turli hududlaridagi maxluqlarning tabiati, harakati, havosi va muhitining mutanosibligi ham Yaratganning cheksiz qudratini ko‘rsatib turadi.¹²²

¹²⁰ Is‘hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma‘naviyat, 2005. 13-b.

¹²¹ **Fa‘’olun lima yurid** —Zotan, Parvardigoringiz faqat O‘zi istagan ishni qilguvchi zotdir («Hud» surasi, 107).

¹²² Is‘hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma‘naviyat, 2005. 3-b.

Turkistonning Rossiya tomonidan mustamlakaga aylantirilishiga qaratilgan o‘sha davrdagi voqealarning ayrimlarini keltirib, bu fikrlarni Ahmad Yassaviy hikmatlari asosida izohlab beradi:

Ko‘p o‘tmay, Rossiya qo‘shinlari Turkistonga bostirib kirdi. Bu haqda Hazrati Sulton Xoja Ahmad Yassaviyning bashoratlari to‘g‘ri chiqdi. U bundan 800 yil avval shunday degan ekan:

Ming ikki yuz sakson birda o‘rus kelgay,

Turkistonni atrofini qamsab olg‘ay.

Bu bashorat hijriy 1281-yilda haqiqatga aylandi va Turkiston bilan Avliyoota Rossiya tasarrufiga o‘tdi.¹²³

Is‘hoqxon To‘ra Ibrat asarning so‘ngini ham she‘riy yakun bilan tugallaydi.

Keldi boshimga yaxshi bir ovon,

Mango tavfiq yarotib Subhon.

Erdi Farg‘ona tarixi shug‘lim,

Ta‘lif ettim kelib mango davron.

Ismi tasnifig‘a bo‘lub ta‘rix,

Bekamu ko‘st lafzi bu «Farg‘on».

Ya‘ni

("Baxtinga yaxshi davr keldi,

Subhon menga ilhom ato etdi.

Farg‘ona tarixini yozish ishim edi,

Va nihoyat, zamon buning uchun qulay bo‘ldi.

Bu asarga tarixiy nom berdim,

Va "Farg‘ona" deb atadim.")¹²⁴

Xulosa qilib aytganda, Ibratning “Tarixi Farg‘ona” asarida tarixiy voqealarni bayon etish jarayonida nasr bilan cheklanib qolmay, ba‘zan lirik ifodalar, she‘riy

¹²³ Is‘hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma‘naviyat, 2005. 33-b.

¹²⁴ Is‘hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma‘naviyat, 2005. 53-b.

parchalar ham keltirib o‘tiladi. Bu, ayniqsa, hukmdorlar — xonlar bilan bog‘liq sahifalarda ko‘proq kuzatiladi. O‘sha davr adabiy muhitiga xos jihatlardan biri shundaki, shoirlar, adiblar saroy atrofida to‘planib, hukmdorlar sha‘niga turli janrlarda asarlar yaratganlar. Ular orasida qasida, marsiya, ta’rix, yodnoma kabi janrlar alohida o‘rin egallaydi. Ushbu asarlarda shoirlar o‘zlarining badiiy iste’dodi, so‘z san’atiga bo‘lgan mahoratini namoyon etganlar. Shu sababli ham bu she’riy asarlar orqali shoirlar xonlarning e’tiboriga tushib, ularning himoyasini topishga intilganlar.

Ibrat “Tarixi Farg‘ona”da ana shu holatlarni, ya’ni shoirlar bilan hukmdorlar o‘rtasidagi aloqani tasvirlar ekan, ayrim joylarda bevosita she’riy parchalarni keltirib, o‘sha zamon badiiy tafakkurini ham yoritib beradi. Asarda shoirlar tomonidan xonlarga atab yozilgan qasida va marsiyalar, tarixiy voqealarni yodda saqlash uchun yozilgan ta’rixlar, shuningdek, hukmdorlarga ibrat bo‘lishi uchun yozilgan nasihatnoma singari asarlar namunalariga ham o‘rin berilgan. Bu esa asarning nafaqat tarixiy, balki adabiy qiymatini ham oshiradi.

“Tarixi Farg‘ona” asarida keltirilgan lirik janrlar:

T/r	Janri	Muallifi	Sarlavhasi	Keltirilish o‘rni
1.	marsiya-ta’rix	Xotif	“Xusravi anjum sipohi man”, deb boshlanuvchi marsiya-ta’rix	Umarxonning vafoti va Muhammadalixonning taxtga o‘tirish tarixi haqida
2.	ta’rix	Fitrat	“Hast ravshan ba nazdi o‘ qobil”, deb boshlanuvchi ta’rix	Buxoro amiri Nasrulloxonning Qo‘qonni egallashi, Muhammadalixon va uning yaqin qarindoshlarining barchasini qatl etishi sababidan
3.	nasihat	Shavqiy	“Ulug‘ yosh og‘o erdilar Mallaxon, Nasihat qilur erdilar har zamon”, deb	Mallaxonning ukasi Xudoyorga qilgan nasihatini she’riy shakldagi ifodasi

			boshlanuvchi nasihat	
4.	bayt	Ismoil Safo	“Nalar tahsil edar bir asr ichinda buzurgi odam” deb boshlanuvchi bayt	Ibratning inson o‘ziga berilgan umr davomida ilm o‘rganishi kerakligi haqida keltirgan fikrlariga dalil sifatida berilgan
5.	“Hikmat”dan	Ahmad Yassaviy	“Ming ikki yuz sakson birda o‘rus kelgay” deb boshlanuvchi bayt	Muallif Rossiya qo‘shinlarining Turkistonga bostirib kirish arafasidagi tarixni bayon qilishda ushbu baytdan foydalanadi

Bundan tashqari, muallif fikrlarini asoslash, o‘quvchiga kuchliroq ta’sir ko‘rsatish, dalillarni isbotlashda ham she’riy ifodalarni, ko‘pincha qisqa, ammo mazmunan chuqur bo‘lgan bayt va ruboiylarni keltirgan. Bu uslub, ya’ni tarixiy matnga she’riy parchalarni qo‘shish, o‘quvchini nafaqat voqea-hodisalardan xabardor qiladi, balki o‘sha davr badiiy-estetik qarashlari, shoirlarning ijtimoiy mavqei va adabiyotning ahamiyati haqida ham tushuncha beradi. Shu jihatdan “Tarixi Farg‘ona” nafaqat tarixiy, balki adabiy manba sifatida ham qimmatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Is’hoqxon To‘ra Ibrat, Tarixi Farg‘ona. Toshkent: Ma’naviyat, 2005
2. Is’hoqxon To‘ra Ibrat. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022
3. Jadidlar ilm-ma’rifat va ma’naviy merosining yoshlar ta’lim-tarbiyasidagi ahamiyati mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari Toshkent – 2020
4. Ibrat Siddiq, Ajziy, So‘fizoda, Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma’naviyat, 1999
5. Is’hoqxon To‘ra Ibrat, Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma’naviyat, 2005
6. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/milliy-uygonish/?lng=lat>

7. Begali Qosimov, Sharif Yusupov, Ulug‘bek Dolimov, Shuhrat Rizaev, Sunnat Ahmedovning «Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti» kitobi. Toshkent, «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2004

8. Qambarova Dilso‘z, Is‘hoqxon To‘ra Ibrat ilmiy merosi qisqacha tahlili, Entersianal journal of multipicplinary research and management studies 2025, fevral.

9. Jadid ma‘rifatparvarlik harakatining g‘oyaviy asoslari. Toshkent islom universiteti nashriyot-matbaa birlashmasi Toshkent, 2016

10. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Marsiya>

11. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ta%CA%BCrix>

CHIZMALAR USTIDA ISHLASH ASOSIDA O‘QUVCHILARDA KRITIK FIKRLASH KO‘NIKMALARINI O‘STIRISH MUAMMOSI

Bo‘tayev Axmadali Ashurovich

Qo‘qon DU, texnologik ta'lim va
kutubxonashunoslik kafedrası
o‘qituvchisi

Sotvoldiyev Elmurodjon Abdumomonovich

Qo‘qon DU, texnologik ta'lim va
kutubxonashunoslik kafedrası
o‘qituvchisi

Annotatsiya.

Mazkur ishda chizmachilik va muhandislik grafikasi darslarida grafik topshiriqlar ustida ishlash orqali o‘quvchilarning kritik (tanqidiy) fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muammosi tadqiq etilgan. Tadqiqotda an‘anaviy "ko‘chirib chizish" metodlaridan voz kechib, o‘quvchilarni tahlil, mantiqiy